

„Vastuolus Eesti huvidega“: ühe Vene valgeemigrandi kodakondsusest

HELEN ROHTMETS-AASA

Kodakondsus on inimese ja riigi vaheline õiguslik suhe, milles kummalgi poolel on omad kindlad õigused ja kohustused. Näiteks annab kodakondsus selle kandjale võimaluse osaleda valimiste kaudu riigi juhtimisel ning loota võõrsil hätta sattudes oma riigi abile kui nimetada siinkohal vaid mõned kodakondsusega kaasnevad õigused. Mõistagi ei soovi riigid jagada selliseid õigusi igauhela, kes tema territooriumile elama asub, vaid on suveräänsed otsustama, kellele kodakondsus anda. Arusaadavalt kerkib sellises olukorras keskele kohale küsimus isiku lojaalsusest. Nii võib Eestis kehtivast kodakondsuse seadusest lugeda, et Eesti Vabariigi kodakondsust ei anta taotlejale, kes „on tegutsenud Eesti riigi ja tema julgeoleku vastu“.¹ Sama põhimõtet järgiti sõdadevahelises Eestis: 1922. aastal vastu võetud kodakondsuse seadus sätestas, et naturalisatsiooni korras võib Eesti Vabariigi kodakondsuse saada vaid taotleja, kes „seltskonna suhtes kahjulik ei leita olevat“.² See tähendas, et kodakondsusotsuse langetamisele siseministeriumis eelnes taustakontroll, mille käigus küsiti taotleja meelsuse ja varasema tegevuse kohta andmeid nii tema elukohajärgsest omavalitsusest ja politseiyaoskonnast kui ka poliitiliselt politseilt (kuni 1925. aastani kaitsepolitsei), kusjuures määravaks sai tihti peale viimase arvamus.

Siinses artiklis võetakse vaatluse alla 1920. aastate alguses Eestisse elama asunud Vene valgeemigrandi Oleg Vassilkovski kodakondsustaotlus, mis otsustati siseministeriumis 1934. aastal poliitilise politsei soovitusel tagasi lükata. Milline episood tema tegevusest taotluse tagasilükkamisel kaalukeeleks sai, on tagantjärele keeruline hinnata. On tõenäoline, et poliitilise politsei hinnang kujunes tema pikemaajalise tegevuse pinnalt, mille kohta oli kogunenud Eesti korrakaitseasutustesse omajagu materjali. Seetõttu antaksegi artiklis kõigepealt ülevaade sellest, millega Oleg Vassilkovski oma kodakondsustaotluse esitamisele eelnenu perioodil Eesti politseivõimude tähelepanu äratas.

Helen Rohtmets-Aasa, PhD, ajakirja Tuna peatoimetaja, Rahvusarhiiv, Nooruse 3, 50411 Tartu, helen.rohtmets@ra.ee

¹ Kodakondsuse seadus. Riigi Teataja (RT) I, 30.01.2025, 4.

² Kodakondsuse seadus. RT I, 6.11.1922, 136, 662.

Kellega tegu?

Endise Vene keiserliku armee ohvitser Oleg Vassilkovski (1879–1944) saabus Soome kaudu Eestisse 1920. aastal. Tal oli seljataha muljetavaldav sõjaväeline karjäär: Vene-Jaapani sõjas ja seejärel Esimeses maailmasõjas võidelnud Vassilkovski ülen-dati 1915. aastal kõigest 35 aasta vanusena kindralmajoriks, kaks aastat hiljem saadeti ta erru aga juba kindralleitnandina.³

Bolševike võimuletuleku eel täitis Vassilkovski Petrogradi sõjaväeringkonna ülema ülesandeid. Viimase ametikohaga oli seotud ka sündmus, mis Vassilkovski muidu laitmatule sõjaväelisele karjäärile hiljem omajagu varju heitis: nimelt pandi Vene emigrantide seas just talle süüks Vene sõjaväe ülemjuhataja Lavr Kornilovi 1917. aasta sügisel korraldatud sõjaväelise riigipöördekatse mahasurumist. Kuna monarhistlikes ringkondades käsitati Kornilovi väljaastumist katsena päästa Venemaad järjest süvenevast revolutsioonilisest korralagedusest, kõigutas Vassilkovski osa selle mahasurumises tema autoriteeti,⁴ olgugi et tema täpne roll selles on teadmata.⁵

Eestisse jõudmise järel asutas Vassilkovski Tallinnas laevaremonditöökoja,⁶ kuid tegutses ettevõtjakarjääri varjus aktiivselt monarhistlikes ringkondades: tema juhitud organisatsiooni Vene Rahvuslik Ühendus⁷ eesmärk oli valmistuda kukutama Venemaal võimule tulnud kommuniste, milleks otsiti toetust välismaal tegutsenud valgeemigrantide organisatsioonidelt.⁸ Muu hulgas loodi selleks lahinguüksusi, mida plaaniti saata soodsa võimaluse tekkimisel Nõukogude Venemaale.⁹ Teiste Eestis

Oleg Vassilkovski foto talle 1934. aasta märtsis väljastatud isikutunnistusel ehk nn Nanseni passil.

RA, ERAF.129SM.1.28966-1

³ R. Abisogomjan. Rol' russkih voennyh dejatelej v obščestvennoj i kul'turnoj žizni Èstonskoj Respubliki 1920–1930-h gg. i ih literaturnoe nasledie. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2007, lk 27–28.

⁴ Samas; R. Rosenthal, M. Tamming. Sõda pärast rahu. Eesti eriteenistuste vastasseis Nõukogude luure ja põrandaaluste kommunistidega 1920–1924. Tallinn: SE & JS, 2010, lk 304.

⁵ Oma mälestustes on Vassilkovski märkinud, et ta kisti poliitilisse mängu, millest ta aru ei saanud ja mille kohta talle ka piisavalt teavet ei jagatud. Vt K. A. Tarasov, A. S. Gornyj. Meždu Belarus'ju i „Beloj“ Rossiej: general Vasilkovskij v emigracii. Nansenovskie čtenija 2019. Sankt-Peterburg, 2020, lk 532.

⁶ Samas, lk 541.

⁷ Vn Russkoe nacional'noe ob'edinenie.

⁸ RA, ERA.1.7.39, l. 4, kaitsepolitsei Tallinna jsk ülem kaitsepolitsei peavalitsuse ülemale, 9.01.1923; Samas, l. 8, O. Vassilkovski ülekuulamise protokoll, 19.02.1923; vt ka R. Rosenthal, M. Tamming. Sõda pärast rahu, lk 304.

⁹ K. A. Tarasov, A. S. Gornyj. Meždu Belarus'ju i „Beloj“ Rossiej, lk 541.

tegutsenud monarhistlike organisatsioonidega võrreldes iseloomustas Vassilkovski ja tema kaasamõtletejate vaateid suur saksa- ja hiljem ka juudivaenulikkus: just sakslastele panid nad süüks Vene impeeriumi hävitamist ja bolševike võimule aitamist.¹⁰ Teadaolevalt organiseeris Vassilkovski juhitud organisatsioon ka spioneerimist Nõukogude Venemaal, mille käigus kogutud andmeid jagati Eesti sõjaväeluurega.¹¹

Vassilkovskit on iseloomustatud kui karjeristi või vähemasti kui väga ambit-sioonikat inimest¹², kelle siht oli saavutada Eestis elanud valgeemigrantide seas juhtiv positsioon. Oma üleolekut teiste Vene valgete kindralite suhtes väljendas ta ilmekalt 1920. aastal, nimetades neid siseminister Aleksander Hellatiga kohtudes „rämpsuks“, millega polnud „midagi peale hakata“.¹³ Mõistagi oli Vassilkovskil tema pürgimustes liidrikohale konkurente, kellest ühega, kindralleitnant Aleksei Baioviga, tekkis tal 1920. aastate keskel ka tõsine avalik konflikt.¹⁴ Kuigi Vassilkovskil ei õnnestunud tõusta valgeemigrantide ringkondades kunagi keskele positsioonile, oli tal neis siiski küllaltki mõjukas roll.¹⁵

Vassilkovskit on iseloomustatud ka kui poliitilist „kõigesööjat“,¹⁶ millest annab muu hulgas tunnistust tema 1934. aastal toimunud kannapööre suhtumises nõukogude võimu. Samal aastal Pariisis viibides kutsus ta sealseid Vene sõjaväeemigratsiooni juhtfigure üles nõukogude võimu tunnustama ja lõpetama edasise võitluse Venemaal. Eestisse naasnud, kordas Vassilkovski oma ettepanekut.¹⁷ Teadaolevalt püüdis Nõukogude välisluure samal kevadel Vassilkovskit oma ridadesse värvata ja ta andis selleks ka oma nõusoleku, ent asi jäi sinnapaika – tõenäoliselt kahtlustati endist Vene armee kindralleitnanti topeltnängus. 1935. aastal püüdis Vassilkovski ise värbajatega ühendusse astuda, kuid tema kontaktivõtmisele ei reageeritud.¹⁸

Omaette kurioosse episoodi Oleg Vassilkovski elus moodustas tema tegevus Valgevene Rahvavabariigi¹⁹ sõjalise esindajana Soomes ja seejärel alates 1920. aastast

¹⁰ R. Abisogomjan. Rol' russkih voennyh dejatelej, lk 28–29; K. A. Tarasov, A. S. Gornyj. Meždu Belarus'ju i „Beloj“ Rossiej, lk 541.

¹¹ R. Rosenthal, M. Tamming. Sõda pärast rahu, lk 306–307.

¹² R. Abisogomjan. Rol' russkih voennyh dejatelej. Lisa: elulooline nimestik, lk 21; K. A. Tarasov, A. S. Gornyj. Meždu Belarus'ju i „Beloj“ Rossiej, lk 543–544.

¹³ A. Hellat. Tallinna raatuses ja Toompeal. – Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt. II köide. Tallinn: K-Ü Rahvaülikooli kirjastus, 1930, lk 271–272.

¹⁴ R. Abisogomjan. Rol' russkih voennyh dejatelej, lk 29, 31–33; A. Tarasov, A. S. Gornyj. Meždu Belarus'ju i „Beloj“ Rossiej, lk 541–542; I. Kopõtin. Sisepiiramise interventsioon. Eesti osa ROVS-i sõjaplaanides Bahmetevi arhiivi dokumentide põhjal. – Tuna 2020, 3, lk 98.

¹⁵ K. A. Tarasov, A. S. Gornyj. Meždu Belarus'ju i „Beloj“ Rossiej, lk 543.

¹⁶ Samas, lk 544.

¹⁷ R. Abisogomjan. Rol' russkih voennyh dejatelej, lk 93.

¹⁸ R. Rosenthal, M. Tamming. Sõda enne sõda. Nõukogude eriteenistuste tegevus Eestis kuni 1940. aastani. Tallinn: SE & JS, 2013, lk 510–511.

¹⁹ Valgevene Rahvavabariigi (VRV) iseseisvus kuulutati välja 25. märtsil 1918 Minskis. Sama aasta lõpus, kui Valgevene territooriumile tungisid Nõukogude väed, suundusid VRV valitsus ja valgevene rahvusliku liikumise aktiivsemad tegelased eksilli, jätkates Euroopa riikides tööd Valgevene iseseisvusele tunnustuse saamise nimel. Vt K. A. Tarasov, A. S. Gornyj. Meždu Belarus'ju i „Beloj“ Rossiej, lk 537.

Eestis, mis ei klappinud kuidagi kokku Vene monarhistide eesmärgiga taastada bolševike võimult kukutamise järel tsaariimpeerium selle endises ulatuses. Vassilkovski oli küll pärit Valgevene territooriumilt, kuid ei vallanud kuigivõrd valgevene keelt ning oli seni tegutsenud vene kultuuriruumis. On arvatud, et Vassilkovskit võis ajendada valgevene rahvusliku liikumisega liituma eelkõige lootus saada Valgevene iseseisvuse tunnustamise korral selle armee ülemjuhatajaks. Sedamööda, kuidas Euroopa riikide huvi „Valgevene küsimuse“ lahendamise vastu vähenes, taandus ka Vassilkovski 1921. aastal Valgevene eksilvalitsuse aktiivsest toetajaskonnast. Järgnevalt keskenduski ta eelkõige oma ettevõtjakarjäärile ja tegevusele Vene monarhistlikes ringkondades.²⁰

„Vassilkovskyle Eestis elamine keelatud“

1923. aasta alguses koostati kaitsepolitsei Tallinna jaoskonnas kokkuvõtte mõni kuu varem pealinnas toimunud intsidendi kohta:

Novembri kuul 1.a [läinud aastal s.o 1922. aastal] ilmasõjas langenud sõdurite mälestamise päeva puhul oli Tallinnas Katoliku kirikus jumalateenistus, millest muu seas Saksamaa vastu sõdinud riikide esitajad, kes Eestis viibivad, osa võtsid ja oma riigilipud kirikusse valmistatud katofalkile paigutasid. Nii oli sinna ka Venemaast lahkulöönnud piiririigid, Eesti ühes arvatud, lipud paigutanud. Enne jumalateenistuse algust, kui riikide lipud katofalkile juba paigutatud olid, tuli viimasena Tallinnas asuv Vene kodanik ja tähtsam Vene monarhistide tegelane endine Vene kindral Oleg Peetri p. Vassilkovsky – elukoht Tallinnas Vene tän. Nr. 19. – Vene kolmevärvilise – valge-sinine-punane – lipuga, seda kokkukeeratuna omast taskust väljavõttes, katofalki juurde ja paigutas seda lippu lahtilööduna katofalkile, kus Eesti ja teiste Vene piiräärsete veike-riikide lipud olid paigutatud, nii et Eesti lipp ja mõned teised veike-riikide lipud Vene kolmevärvilisest lipust kinni kaetud said.

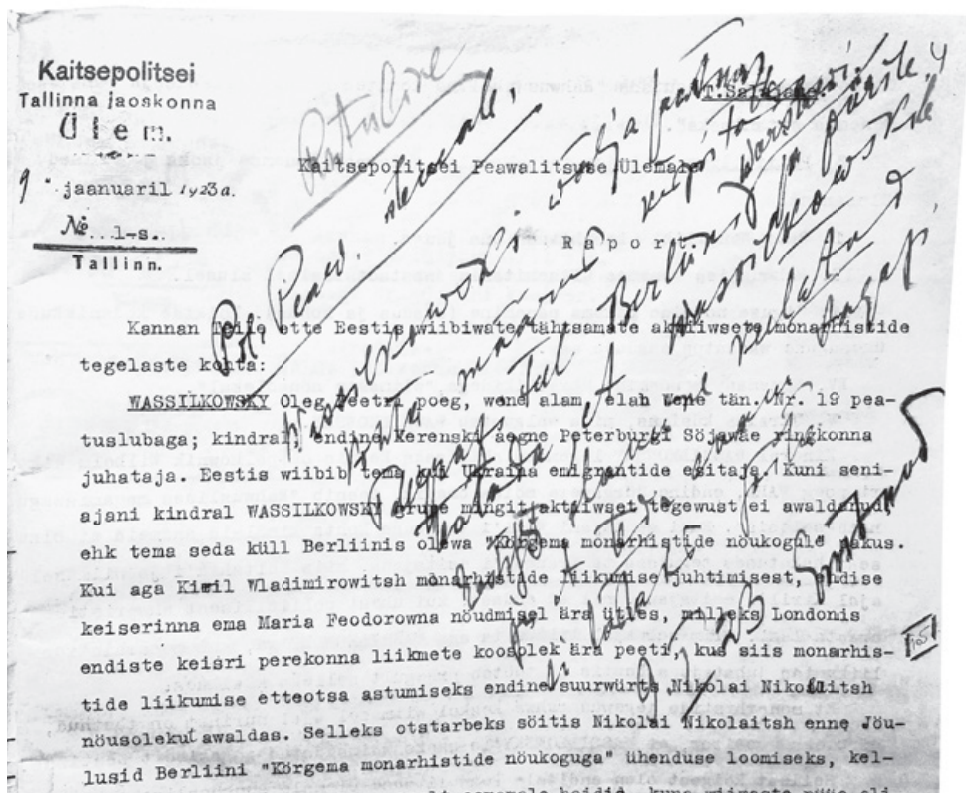
Niisugune tegevus Vassilkovsky poolt sünnitas juuresolijate poolt suurt imestust ja andis väljapaista, et Vassilkovsky seda meelega ja ettekatsetatud plaaniga tegi, sest Vassilkovskyl oleks ju võimalik olnud oma lippu ka teisiti paigutada, kus ta teisi lipusid nii varjama ei oleks saanud.²¹

Juba järgmisel päeval pärast tsiteeritud kokkuvõtte koostamist pandi kaitsepolitsei Tallinna jaoskonnas Vassilkovski meelsuse ja tegevuse selgitamiseks kokku põhjalikum raport, milles teda nimetatakse „monarhistide liikumise juhatajaks Eestis“, ning antakse muu hulgas teada, et olemasolevail andmeil oli Vassilkovski sõitnud 1922. aasta lõpul Prahas peetavale monarhistide kongressile. Sellega seoses läkitab raporti koostaja kaitsepolitsei ülemale ka soovitus Vassilkovskit Eestisse tagasi mitte lasta, sest monarhistide tegevus olevat rahva keskel „viimasel ajal nurinat tõstnud“.²²

²⁰ K. A. Tarasov, A. S. Gornyj. Meždu Belarus'ju i „Beloj“ Rossiej, lk 537–540.

²¹ RA, ERA.1.7.30, l. 2, kaitsepolitsei Tallinna jsk, agentuurteadete kokkuvõtte, 8.01.1923.

²² Samas, l. 4, kaitsepolitsei Tallinna jsk ülema raport kaitsepolitsei peavalitsuse ülemale, 9.01.1923.

Kaitsepolitseist saadud salajasele raportile kirjutas siseminister Karl Einbund omakäelise resolutsiooni, kuidas Vassilkovski Eestisse tagasipöördumist takistada. Et asjaga oli kiire, näitab lisatud märkus „Rutuline“.

RA, ERA.1.7.30, l. 4

Et kõnealune raport jõudis juba samal päeval siseminister Karl Einbundi lauale, näitab raportile lisatud ministri omakäeline resolutsioon politsei peavalitsuse ülemale:

Vassilkovski välja saatmise kohta määrus kirjutada. Telegrafi teel Berliini, Varssavi ja piirile teatada, et Vassilkovskile Eestis elamine keelatud ja et teda enam tagasi ei lastaks sõita. 9. I 23 Einbund.²³

Meetmete võtmisega oli siiski jäädud hiljaks – ööl vastu 10. jaanuari oli Vassilkovski juba Valga kaudu Tallinnasse jõudnud.²⁴

Seega oli Vassilkovski tagasi Eestis, mis andis kaitsepolitseile põhjust paar päeva hiljem tema isikule uuesti tähelepanu pöörata. Koostatud raportis seisab:

²³ Siseminister Einbundi omakäeline resolutsioon sama raportit (vt eelmist viidet) ülaservas, 9.01.1923.

²⁴ RA, ERA.1.7.30, l. 5, kaitsepolitsei Valga jsk ülem kaitsepolitsei peavalitsuse ülemale, 11.01.1923.

Oleg Peetri poeg Vassilkovsky [- - -] On äge monarhist – Nikolai Nikolajevitši²⁵ poolehoidja. Sõitis Eestist Berliini, kus sai instruksioone töötamiseks. Oli ka Praagas monarhistide kongressil. Nüüd viibib jälle Eestis kus talitab peaaegu ametlise isikuna monarhistide ringkonnas [- - -]. Püüab saada Eestis ainukeseks juhtivaks monarhistiliseks jõuks, kes oleks „Kõrgema Monarhistilise Nõukogu“ ainuesitaja Eestis. Tahab organiseerida Eestis aktiivseid salke. [- - -] Eesti päale vaatab kui tulevase jagamata Venemaa kubermangu pääle.²⁶

Et Eesti võimuesindajad olid riigis viibinud Vene monarhistide tegevuse selleks ajaks laiemalt luubi alla võtnud, näitab kaks nädalat hiljem mitme aktiivsema valgeemigrandi, teiste seas Oleg Vassilkovski korteris korraldatud läbiotsimine. Nagu läbiotsimismääruses põhjendati, kahtlustati neid kuulumises monarhistide salaühingusse Ustavate Liit²⁷, mille eesmärk oli kukutada enamlased ja taastada Venemaa selle revolutsioonieelsetes piirides. Mõistagi käsitas Vene impeeriumi varemeile kerkinud Eesti Vabariigi kaitsepolitsei sellist eesmärki riigivastasena.²⁸

Kuigi kompromiteerivaid materjale läbiotsimiste käigus ei leitud,²⁹ ei kadunud sellega politsei kahtlused, et valgeemigrantide juhid on ühel või teisel viisil riigivastase tegevusega seotud³⁰ ning mõni nädal hiljem kuulati tollal 43-aastane Vassilkovski kaitsepolitsei Tallinna jaoskonnas üle. Politseivõimude tähelepanu pälvisid nii tema hiljutine välisreis kui ka eelmisel aastal aset leidnud intsident riigilippudega. Vassilkovski selgitas:

Eestis elades pole ma aktiivsest poliitilisest tegevusest osa võtnud. Ainult mis olen teinud, on see, et olen kõigest hingest püüdnud kõigile selgeks teha, et ainukesed ja pää vaenlased on Eestile, samuti ka tulevasele Venemaale sakslased ja nende praegused agendid enamlased Venemaal. [- - -]

Mis puutub minu tegevusse möödäläinud aasta novembri kuul Tallinna katoliku kirikus – siis leian, et selles midagi süüdistavat ei olnud, sest kutse sain ma Eestis viibivalt Prantsuse ministrilt kelle nõusolekul ma ka Vene rahvuslase lipu kirikusse paigutasin, kuid oma lipuga ma Eesti ega ka [teiste] piiririikide lippe ei varjanud, kuigi mind selles süüdistatakse.³¹

²⁵ Vene keisri Nikolai I pojapoeg Nikolai Nikolajevitš Romanov (1856–1929).

²⁶ RA, ERA.1.7.28, l. 16p, kaitsepolitsei Tallinna jsk ülema raport kaitsepolitsei peavalitsuse ülemale, 15.01.1923.

²⁷ 1920. aastate alguses oli Ustavate Liit (vn Sojus Vernyh) üks suurimaid valgeemigrantide salaühinguid, millel oli lisaks Eestile allorganisatsioon mujal Euroopas. Eestis pidas kaitsepolitsei selle juhiks endist Loodearmee polkovnikut Boriss Agapovit. Vt R. Rosenthal, M. Tamming. Sõda pärast rahu, lk 303, 305.

²⁸ RA, ERA.1.7.30, l. 6, kaitsepolitsei Tallinna jsk ülema määrus, 26.01.1923.

²⁹ Samas, l. 7, läbiotsimise protokoll, 27.01.1923.

³⁰ RA, ERA.14.1.843, l. 68, kaitsepolitsei Tallinna jsk ülema raport kaitsepolitsei peavalitsuse ülemale, 29.01.1923.

³¹ RA, ERA.1.7.30, l. 8p, O. Vassilkovski ülekuulamise protokoll, 19.02.1923.

1923. aasta veebruaris pandi Vassilkovski monarhistliku tegevuse kohta kokku järjekordne raport, mis tema poliitilisi vaateid lähemalt avas:

Vassilkovsky gruppe eesmärgiks on Venemaa ülesehitamine ainult venelastega ehk teiste abil, kuid teisteks ei või mingil tingimisel sakslased olla [- -] Piiri-riikide kohta nad oma arvamist kindlalt ei avalda, kuid on praegusel ajal tuntavalt häätahtlikud Eesti kui ka teiste väike riikide vastu. Gruppe unistuseks on Nikolai Nikolaevitsh, kui Venemaa ajutine diktaator, kes Venemaa enamlastest ja sakslastest puhastaks [- -] Isegi Eestile soovitab Vassilkovsky diktaatorina Laidoner'i, kes Eestit sakslastest ja juutidest puhastama peaks (Vassilkovsky'ga isiklikul jutuajamisel kuuldud). Kui palju Vassilkovsky gruppe praegusel ajal Eestile kahjulik, või kasulik on raske ütelda, sest tema kohta laseb vastasrind [- -] provokatsioonilisi teateid lendu, mida raske, isegi võimata kontrollleerida on. Siiski peab kalduma arvamise poole et Vassilkovsky gruppe Eestile pole nii kardetav kui need venelased kes Saksa poliitika mõju all on ja saksa agentidest juhitud saavad.³²

Raportite koostamised, korterite läbiotsimised ja ülekuulamised kulmineerusid 1923. aasta kevadel uute jõuliste sammudega monarhistide tegevuse ohjeldamiseks. 9. märtsil allkirjastas siseminister Karl Einbund määrused mitme valgeemigrantide juhtfiguuri ja teiste seas Oleg Vassilkovski Eestist väljasaatmiseks.³³ Viimase puhul tõi minister väljasaatmise põhjuseks, et Vassilkovski

[- -] on ühenduses ja läbikäimises väljamaal asuvate organisatsioonide ja isikutega, kes Eesti riigi vastases sihis tegutsevad ja edustab kohapeal samasihilist tegevust, mis meie riigi julgeolekut ähvardab.³⁴

Vassilkovskile tehti ettekirjutus kuu aja jooksul Eesti Vabariigi piiridest lahkuda, mille täitmata jätmise korral tuli ta sunniviisiliselt riigist välja saata.³⁵ Vassilkovski siiski Eestist ei lahkunud, ei vabatahtlikult ega sunniviisil: siseministri resolutsiooniga 12. aprillist kästi tal lahkuda sõjaseisukorra piirkonnast³⁶, mille alla kuulus ka

³² RA, ERA.1.7.28, l. 48, kaitsepolitsei Tallinna jsk ülema raport kaitsepolitsei peavalitsuse ülemale, [?].02.1923.

³³ Vt R. Rosenthal, M. Tamming. Sõda pärast rahu., lk 306. Siseministri otsust emigrandid riigivastase tegevuse eest Eestist välja saata kajastati ka ajakirjanduses, vt nt Wene emigrantide väljasaatmine. – Päevaleht, 13.03.1923, lk 3; Riigivastaste väljasaatmine Eestist. – Teataja, 16.03.1923, lk 1.

³⁴ RA, ERA.1.7.30, l. 25, siseministri määrus, 9.03.1923.

³⁵ Samas.

³⁶ 1921. aasta lõpul kaotati Vabadussõja algusest Eesti Vabariigi territooriumil kehtinud sõjaseisukord Lääne- ja Pärnumaal ning Haapsalu linnas, kuhu siseministri määrustega oli saadetud riigivastases tegevuses kahtlustatud isikuid Tallinnast välja varemgi. Kuigi 1921. aasta alguses arutati riigikogus võimalust kaotada sõjaseisukord terves Eestis, ei pidanud toonane riigikogu liige, endine ja peagi uuesti siseministri ametisse astunud Karl Einbund seda riigi sisejulgeoleku huvides mõistlikuks: „Ei ole kellegi saladus, et meie rahvakihtides on neid olluseid, kes mitte ainult ei mõtle Eesti riikluse vastaselt, vaid ka tegelikult valmis on tema vastu üles astuma.“ Kahtlemata andis sõjaseisukorra püsimine siseministrile võimaluse riigile kahjulikuks peetud isikuid, keda ei saanud riigist välja saata, vähemasti pealinnast mujale suunata. Vt RA, ERA.1.1.7120, l. 170, riigikogu koosoleku protokoll, 18.01.1921; Valitsuse määrus osalise sõjaseaduse kaotamise kohta. – RT 1921, 20, 121.

Tallinna linn ja talle määrati elukohaks Pärnu. Seal viibis ta 1924. aasta jaanuarini, mil siseminister keelud tühistas, lubades tal pealinna naasta.³⁷

Miks Vassilkovskit Eestist välja ei saadetud?

Artikli alguses kirjeldatud intsident paigutus ajaliselts monarhistide aktiivsemasse tegevusperioodi – lootus võim Venemaal peagi enda kätte haarata oli 1920. aastate alguses emigrantide seas veel üsnagi elav. Nagu kirjutab 1922. aasta lõpul riigivane-male ja mitmele ministrile kaitsepolitsei informatsiooni osakonna juhataja:

Viimasel ajal on [monarhistide seas] veendumus kasvanud, et Nõukogude režiimi langemine lähenemas, et suurvürst Nikolai Nikolajevitsh diktatooriks saab ja selle tagajärjel on tarvidus „aktiivsete rühmade“ organiseerimise järele tungivamaks muutunud.³⁸

Olgugi et osaga valgeemigrantide organisatsioonidest tehti koostööd, ei olnud monarhistide ja eriti neist Eesti-vaenulikuma osa aktiivne tegevus Eesti pinnal kindlasti Eesti riigi huvides. Samuti suhtus monarhistidesse negatiivselt Eesti avalik arva-mus, käsitades neid üldiselt Eesti iseseisvuse vastastena.³⁹ Tõenäoliselt oleksid Eesti korrakaitseasutused nii mõnestki riigivaenulikult meelestatud valgeemigrandist meelsasti vabanenud, kuid küsimus oli selles – nagu väljendus ilmekalt siseminis-ter Karl Einbund –, „kuhu neid panna“.⁴⁰ Nõukogude Venemaale ei olnud emigrante võimalik sunniviisiliselt välja saata humansetel kaalutlustel – ilmselt ei vaja selgi-tamist, mida punavõimud oleksid nende kui Nõukogude-vastaste isikutega peale hakanud. Emigrantide teistesse riikidesse saatmiseks ei olnud Eestil aga seadus-likku alust ega ressursse, nagu siseminister 1926. aastal politsei ja ministeeriumite esindajatele selgitas:

Siseminister leiab, et kuigi soovitatav oleks pagulastest lahti saada, eeskätt just intil-ligent isikutest, siiski ei ole siin suurt midagi ärateha, sest kuhu neid panna! Ainult vabatahtlisel väljarändamise teel Brasiiliasse, Venemaale ja mujale võib see arv väheneda. Selles asjus neile appi tulla ei ole aga võimalik vastavate summade puudusel. Ka teeivad emigrantide liiderid ise kihutustööd väljarändamise seisma-panemiseks just Brasiiliasse ja Venemaale. Isegi Eesti kodakondsusse astumist ei pea nemad soovitavaks, seletades, et tulevasele Venemaale Eesti kodakondsusse üleläninuid ei lasta.⁴¹

Kuna Oktoobrirevolutsiooni järel ei olnud Vene emigrantidel enam kodumaad, kuhu neil olnuks turvaline tagasi pöörduda, võeti nende juriidilise staatuse küsimus

³⁷ RA, ERA.1.7.30, l. 28, politsei peavalitsuse ülem Tallinna ja Pärnu politsei ülematele, 4.01.1924; RA, ERA.852.1.2684, pag-ta, politseivalitsus Tallinna 3. jsk kohtu-uurijale, 3.12.1927.

³⁸ RA, ERA.1.7.28, l. 14, salajane raport „Monarhistid Eestis“, 21.12.1922.

³⁹ R. Rosenthal, M. Tamming. Sõda pärast rahu, lk 302–303.

⁴⁰ RA, ERA.957.12.119, l. 38, koosolek töö- ja hoolekaitseministeeriumis Vene pagulaste (Nanseni passi omanikkude) küsimuse selgitamise asjus, 19.04.1926.

⁴¹ Samas.

Oleg Vassilkovskile 1924. aastal väljastatud „Nanseni pass“.
RA, ERA.1.1.6855

1920. aastate alguses arutusele Rahvasteliidus. Probleem oli seda teravam, et 1921. aastal oli Nõukogude Venemaa võtnud võimude loata riigist lahkunud isikutelt oma kodakondsuse. Kuigi neid dekreete on nimetatud retoorilisteks, sest Nõukogude kodakondsus võeti ära isikutelt, kes olid sellest juba ise lahti ütelnud, olid Vene pagulastest saanud kodakondsuseta isikud, kel puudusid nii isikut tõendavad dokumendid kui ka valitsus, kes neid kaitseks. Arutelud Venemaalt põgenenud isikute juriidilise staatuse üle päädisid 1922. aastal rahvusvahelise kokkuleppega töötada kodakondsuseta isikute jaoks välja spetsiaalsed isikutunnistused, mida hakati nende peamise väljatöötaja, Rahvasteliidu põgenike ülemkomissari Fridtjof Nanseni järgi kutsuma „Nanseni passideks“.⁴²

⁴² Vt H. Rohtmets. Suletud ukSED: Eesti Vabariigi sisserändepoliitika 1920. aastatel. – Ajalooline Ajakiri 2013, 1 (143), lk 71–72.

Ometi ei andnud seegi, eelkõige reisidokumendina loodud isikutunnistus emigrantidele asukohariigi kaitset, sest Nanseni passe väljastanud riigid ei kohustunud oma territooriumilt ajutiselt lahkunud emigrante tagasi võtma – Vene põgenikele isikutunnistusi väljastama hakanud enam kui 50 riigist nõustus ettepanekuga muuta emigrantide tagasivõtmine kohustuslikuks vaid 23. Viimaste sekka kuulus ka Eesti Vabariik, kus hakati Nanseni passe kodakondsuseta isikutele väljastama 1923. aasta novembrikuus.⁴³ 1924. aastal taotles seda dokumenti teiste seas ka Oleg Vassilkovski, kellele anti „pass“ välja sama aasta juulikuus.⁴⁴

Pagendus Hiiumaal

Uuesti sattus Vassilkovski võimudega pahuksisse 1927. aasta juunis, mil ta võeti vahi alla süüdistatuna Nõukogude Liidust salaja Eestisse tulnud tundmatu isiku varjamises. Isik, kellele Vassilkovski peavarju pakkus, tutvustas end ülekuulamisel Aleksei Volskina. Eestisse oli ta tulnud selleks, et saada siinsetelt „valgetelt jõududelt“ lõhkeainet terroristlike aktide korraldamiseks Nõukogude Venemaal.⁴⁵ On arvatud, et tegemist võis olla ühega Vassilkovski agentidest.⁴⁶ Igal juhul pälvis sündmus Eestis tähelepanu ning Vassilkovski süüasi võeti põhjalikult luubi alla ka toonases ajakirjanduses.⁴⁷

Karistuseks määrati Vassilkovskile 1927. aasta juuni lõpul 50 000-margane rahatrahv või ühekuuline vangistus, millele pidi järgnema väljasaatmine Hiiumaale.⁴⁸ Trahvi Vassilkovski ei maksnud, nii et ta paigutati karistuse kandmiseks vangimajja⁴⁹ ja interneeriti vabanemise järel augusti alguses Hiiumaale. Kärdlast lahkus ta siseministri loal sama aasta oktoobris ja elas seejärel Pärnus, kuniks siseminister Vassilkovskile seatud elamispirangud 1928. aasta veebruaris tühistas ja kindral Tallinna naasis.⁵⁰

Tee kodanikuks suletud

1924. aastal saadud Nanseni passi alusel elas Vassilkovski Eestis 1934. aastani, mil siinses kodakondsuspoliitikas hakkasid puhuma riigis pikka aega elanud kodakondsuseta isikute jaoks uued ja soodsamad tuuled. Ilmselt olid Eesti võimuesindajad jõudnud selleks ajaks arusaamisele, et enamik Vene emigrante ei kavatse Eestist lahkuda ega kujuta endast riigile tõsisemat julgeolekuriski. Selle avalduseks võib pidada 1934. aastal kodakondsuse seadusesse sisse viidud muudatust lubada kodakondsuseta isikutel, kes olid elanud Eestis üle kümne aasta, taotleda kodakondsust

⁴³ Samas, lk 72.

⁴⁴ RA, ERA.1.1.6855, O. Vassilkovski isikutunnistus (Nanseni pass).

⁴⁵ RA, ERA.852.1.2684, l. 311–313, Nikolai Aleksei p. Volsky ülekuulamise protokoll, 23.06.1927.

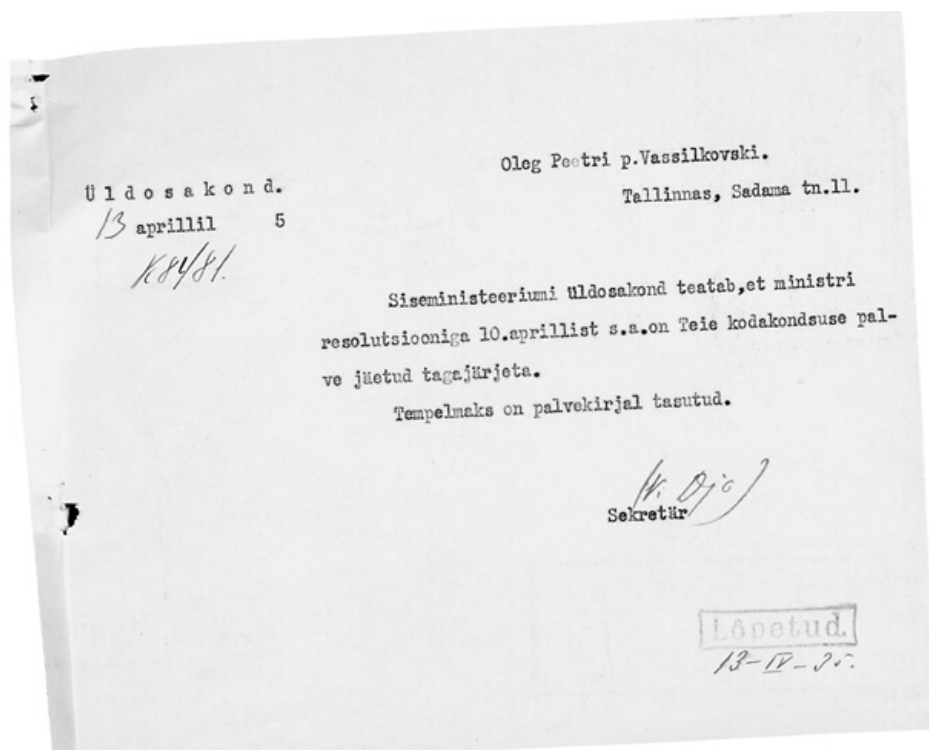
⁴⁶ R. Abisogomjan. Rol' russkih voennyh dejatelej, lk 39.

⁴⁷ Vt nt Monarhistide tuulutamine. – Päewaleht, 29.06.1927, lk 3; Kindral Wassilkowski wahi all. – Postimees, 8.07.1927, lk 1; Wassilkowski palub armu. – Kaja, 5.08.1927, lk 5.

⁴⁸ RA, ERA.852.1.2684, l. 297, siseministri määrus, 27.06.1927.

⁴⁹ Samas, Tallinna-Harju prefekt politsei peavalitsusele, 7.07.1927.

⁵⁰ Samas, pag-ta, politseivalitsus Tallinna 3. jsk kohtu-uurijale, 3.12.1932.

13. aprillil 1935. aastal andis siseministeerium Oleg Vassilkovskile teada, et tema kodakondsustaotlus on tagasi lükatud.

RA, ERA.14.16.2131

ilma eesti keele eksamit sooritamata.⁵¹ Uks Eesti kodanikuks astumiseks oli sellega paotunud suuremale osale Vene pagulastest, kes polnud eesti keele õppimise vastu erilist huvi tundnud. Kuid mitte kõigile.

1934. aasta detsembrikuus esitas siseministrile palve teda Eesti kodakondsusesse võtta ka Oleg Vassilkovski.⁵² Nagu toonases praktikas tavaks, saatis siseministeerium seepeale järelepärimised taotleja elukohajärgsele politseiülemale ning poliitilisele politseile⁵³, et koguda taotleja elukommete ja poliitilise meelsuse kohta vajalikku taustateavet. Siseministeeriumile saadetud salajases vastuses kirjeldas kohalik politseikomissar Vassilkovskit igati soodsalt:

⁵¹ Kodakondsuse seaduse muutmise ja täiendamise seadus. – RT 1934, 93, 743; H. Rohtmets. Suletud uksed, lk 74.

⁵² RA, ERA.14.16.2131, l. 1, O. Vassilkovski palve siseministrile, 20.12.1934.

⁵³ 1925. aastal kujundati politseiasutused Eestis ümber ja uue nimenä vieti kaitsepolitsei asemel kasutusele poliitiline politsei. Vt M. Krikk. Eesti poliitiline politsei 1920–1940. Tallinn: Olion, 2002, lk 16.

Elukommete poolest korralik inimene, kes poliitilisest tegevusest avalikult osa ei võta. Riigivastasest tegevusest osavõtmise kohta andmeid ei ole.⁵⁴

Küll olid sellised andmed olemas poliitilisel politseil, kust anti siseministeeriumile Vassilkovski kohta järgmine hinnang:

Vassilkovski kodakondsusse võtmine ei ole soovitatav, kuna tema tegevus on mitmel korral olnud vastuolus Eesti huvidega.⁵⁵

Tõenäoliselt saigi poliitilisest politseist laekunud soovitus Vassilkovski kodakondsus-taotluse puhul määravaks ja taotlus otsustati siseministeeriumis tagasi lükata.⁵⁶

Siinkohal tasub märkida, et oluliselt paremini läks Vassilkovski kunagisel kaas-võitlejal Boriss Bojarintsevil, keda kaitsepolitsei oli nimetanud 1920. aastate alguses „iduliseks“ monarhistiks ja „Vassilkovsky gruppe silmapaistvamaks jõuks“, kelle näpunäidete järgi tegid agendid suuremates „venelaste koonduspunktides“ monarhistlikku kihutustööd.⁵⁷ 1934. aastaks, mil Bojarintsev nii nagu Vassilkovskigi koda-kondsuse seadusesse tehtud muudatust ära kasutades kodakondsust taotles, oli poliitilise politsei arvamus temast aga märgatavalt pehmenenud. Politseivõimude teada ei olnud Bojarintsev, kes oli veel 1924. aastal silma paistnud aktiivse Vene monarhistina, järgnenud kümne aasta jooksul poliitilisest tegevusest avalikult osa võtnud ja 1935. aasta kevadel saigi temast Eesti Vabariigi kodanik.⁵⁸

Juba 1934. aasta märtsis oli Vassilkovski esitanud politseile avalduse uue Nanseni passi saamiseks, sest tema olemasolev isikutunnistus oli saanud kümne aasta jook-sul välismaalastele antavaid üheaastaseid elamislubasid, sissekirjutustempleid ning sisse- ja väljasõidulubasid täis, ning talle väljastatigi uus pass. Kodakondsuseta isikuna elas Vassilkovski Eestis kuni Nõukogude okupatsioonini 1940. aastal.

Niisiis ei tunnistanud Eesti riik endist Vene armee kindralleitnanti omaks. Nõukogude võimuesindajad käsitasid teda aga selgelt vaenlasena: punavõimu kehtestamise järel Vassilkovski arreteeriti ja mõisteti 1941. aastal surma ning kuigi see karistus asendati peagi kümneaastase sunnitööga, suri kindral 1944. aastal Nõukogude vangilaagris.⁵⁹

Artikli valmimist on toetanud Molini di Triora loomeresidentuuri „Tee kadunud linna“ stipendium.

⁵⁴ RA, ERA.14.16.2131, l. 6p, sadama jsk politseikomissar siseministeeriumi kodakondsusasjade juhatajale, 4.03.1935.

⁵⁵ Samas, l. 7, teateleht O. Vassilkovski kohta.

⁵⁶ RA, ERA.14.16.2131, l. 8, siseministeeriumi üldosakond O. Vassilkovskile, 13.04.1935.

⁵⁷ RA, ERA.1.7.29, l. 12, agentuurkokkuvõte B. Bojarintsevi monarhistlise tegevuse kohta, dat-ta.

⁵⁸ RA, ERA.14.12.1786, teateleht B. Bojarintsevi kohta, 28.04.1935.

⁵⁹ R. Abisogomjan. Rol' russkih voennyh dejatelej. Lisa: elulooline nimestik, lk 21.